

STALİN SONRASI AZERBAJCAN'DA ÂŞİK EDEBİYATI VE ÂŞİK KURULTAYLARI

Eyüp AKMAN*

Özet: 70 yıllık Sovyetler Birliği Dönemi'nde komünizmi yaymak için her vasıtayı deneyen Komünist Partisi, edebiyatı ve sanatı da bu vasitalardan saymıştır. Bu çalışmamızda Stalin sonrası Azerbaycan'daki âşık edebiyatından ve âşık kurultaylarından bahsettik. Azerbaycan'da âşıkların komünizmi yaymakla görevlendirilmiş kişiler olduğunu ve bununla ilgili Komünist Partisi'nin almış olduğu kararları inceledik.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan âşık edebiyatı, Âşık kurultayları, Stalin, Komünist Partisi

Ashik Literature and Ashik Boards in the Post-Stalin Azerbaijan

Abstract: The Communist Party, which tried every vehicle to spread communism in the 70-year period of the Soviet Union, regarded literature and art among these vehicles. In this study we mentioned ashik literature and ashik boards in the post-Stalin Azerbaijan. We studied ashiks as people who were commissioned to spread communism in Azerbaijan and the decisions which the Communist Party made about these commissions.

Keywords: Azerbaijan Ashik Literature, Ashik boards, Stalin, The Communist Party

2005 yılında hazırladığımız “Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)” isimli doktora tezimizde (Akman 2005) Lenin ve Stalin dönemlerinde Azerbaycan ve diğer birlik cumhuriyetlerine uygulanan kültür ve edebiyat politikaları üzerinde durmuş, başta Lenin olmak üzere Stalin'in ve Komünist Partisi'nin edebiyat ve folklorla ilgili görüşlerini verdikten sonra merkezi hükümetin bu konularla ilgili almış oldukları kararları incelemiştik. Tezimizin bir bölümünü de Azerbaycan Âşık Edebiyatı oluşturmaktadır. Bu bölümde ise 1917-1953 yılları arası Azerbaycan âşık edebiyatından ve Komünist Partisi'nin âşıklarla ilgili politikalarından bahsederek bu dönemde yapılmış olan iki âşıklar kurultayını ele almıştık. Bu çalışmamızda ise Stalin sonrası (1954-1991) Azerbaycan'da genel olarak âşık edebiyatının durumundan, özel olarak da 1961 ve 1984 yıllarında yapılan âşık kurultaylarından bahsederek âşık edebiyatıyla ilgili Komünist Partisi'nin almış olduğu kararları inceleyeceğiz.

* Yard. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi.

1924 yılında Lenin'in ölümünden sonra onun her sözü, bütün düşünceleri, kendisinden sonra iktidarı ele geçirenler tarafından aynen kabul görmüş hatta birer emir olarak telakki edilmiştir. Bundan dolayı Lenin'in edebiyat hakkındaki görüşünü kısaca belirtmekte fayda vardır. Lenin, edebiyatın Komünist Partisi'ni yansıtmayı gerektiğini ve proletaryaya hizmet etmesi zorunluluğunu daha 1905'li yıllarda söylemiştir: "Bugünkü edebiyatın onda dokuzu parti edebiyatı olabilir. Parti edebiyatı da olmak zorundadır. Edebiyat, proletaryanın genel davasının bir parçası haline gelmeli, bütün proletaryanın politik olarak bilinçli bütün öncüleri tarafından harekete geçirilen o tek ve büyük sosyal demokrat mekanizmanın küçük bir çarkı ve vıdası olmalıdır." (Lenin 1968:236)

Lenin'in kültürel ve siyasi politikalarını devam ettiren Stalin de edebiyatın, sanatın, yazar ve sanatçıların komünizme hizmet etmesi gerektiğini her vesileyle dile getirmiştir. Komünist Partisi'nin Haziran 1925 yılında aldığı bir kararla "Partinin edebiyat sahasında siyaseti hakkındaki" kararnamesinde köylerde bulunan âşıkların ve yazarların partiye ve rejime hizmet etmeleri gerektiği vurgulanmış, şehirlî ve köylü yazarların birbirleriyle sürekli irtibat halinde olmaları gerektiği belirtilmiştir (Namazov 1968:121).

Azerbaycan XIX. ve XX. yüzyılda âşıklık geleneğinin yoğun, aktif bir şekilde devam ettiği bir Türk yurdudur. Ülkenin en uzak yerleşim yerlerinde bile bir âşıkla karşılaşmak mümkündür. Halkın derdini, çilesini kısaca toplumun psikolojisini sazıyla, sözüyle dile getiren âşıklar, Lenin zamanından itibaren yönetimdekilerin dikkatini çekmiştir. Komünist propagandası amacıyla her vasıtayı değerlendiren Bolşevik hükümeti için âşıklar paha biçilmez birer tebligatçıdır. Lenin'den sonra iktidarı ele geçiren Stalin, âşıkların bu mühim vazifesini görmüş ve onlara rahat ulaşabilmek ve onları tek bir çatı altında toplamak istemiş böylelikle 1928 yılında Azerbaycan'da I. Âşıklar Kurultayı'nın düzenlenmesine katkı sağlamıştır. Artık âşıkların çoğu Komünist Partisi'nin denetimine girmiş ve oradan emir alır hale gelmiştir. Hal böyle iken bazı âşıklar (Âşık Elesker, Azafı Mikail...)partinin isteklerini yerine getirmemiş bazıları da yıllarca hapis yatmıştır. (Azafı Mikail.)

Yine Stalin zamanında, 1938 yılında Azerbaycan'da II. Âşıklar Kurultayı düzenlenmiş ve bu kurultayda da âşıkların kendilerini yenilemeleri, günlük hayatı şiirlerinde anlatmaları istenmiş, kısaca Komünist Partisi'nin propagandasını yapmaları onlara sıkıca tembihlenmiştir.

Stalin'in ölümünden sonra 1955 yılında parti sekreteri olan Kruşçev döneminde daha önce cezalandırılan halkların affedildiğini ve ülkelerine dönmelerine izin verildiğini görüyoruz. Fakat öte yandan bu dönemde de milliyetler ve kültür politikalarında çelişkili uygulamalar görülmektedir. Bu dönemde Stalin'in son yıllarını andıran dini ve kültürel varlıkların imhası, bu yöndeki faaliyetlerin baskı altına alınması, kültürel asimilasyon sık sık gündeme gelmiştir (Yalçınkaya 1999:197).

Bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde uygulanan her türlü asimilasyon, Ruslaştırma çalışmaları "Sovyetleştirmek" adına yapılmıştır. Özellikle edebiyatta

Sovyet edebiyatı, kolhoz edebiyatı oluşturma çabaları sürekli gündemde yer almıştır.

Kruşçev döneminde Azerbaycan’da III. Âşıklar Kurultayı düzenlenmiştir.

Azerbaycan III. Âşıklar Kurultayı

Kurultaydan bir yıl önce kurultay için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Âşıklar bir araya getirilmiş, onlar bilgilendirilmiş ve bu âşıklardan ancak partinin seçtikleri kurultaya katılabilmştir. Hem kurultay öncesinde hem de kurultay günlerinde âşıklarla şehir işçilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Düzenlenen âşıklar konferansında 40 adet âşık, kurultaya katılmak üzere temsilci olarak seçilmiştir¹.

Kurultaydan önce âşık edebiyatı ile ilgili yayınlar yapılmış makaleler yazılmıştır. Kurultaydan önce Hamit Araslı’nın “Âşık Yaradıcılığı” kitabı ile bir komisyonun hazırladığı “Âşıklar” kitabı basılmıştır. Araslı, kitabında âşıklık sanatından bahsettikten sonra o günkü âşıkların noksanlarından ve yapılması gerekenlerden de söz etmiştir. Ona göre Azerbaycan’da âşık edebiyatı büyük bir gelişim göstermiştir. Fakat bu yeterli değildir. Daha yapılması gereken çok iş vardır. Bunlardan ilki, işçilerin ve kolhozcuların hayatını, emeklerini anlatan yeni destanlar oluşturulmalıdır. Bu, âşıklara düşen büyük bir görevdir. Yine ona göre “Muasır Bir Sovyet Köroğlusu” oluşturulmalı II. Dünya Savaşı’nı anlatan kahramanlık destanları kaleme alınmalıdır. Kendini âşık zannederek meydana çıkan yeteneksiz âşıklara da seslenen Araslı, bu kişilerin klasik âşıklık geleneğini bilmeden, üstat âşıkları tanımadan âşık olamayacaklarını da kaydeder. (Araslı 1960:133)

Araslı’nın kitabında aktardığı bu görüşleri, kurultayda da aynen kabul edilecektir.

Kurultay 27 Nisan 1961 tarihinde M. Magomayev Adına Devlet Filarmoniye salonunda toplanmıştır. Kurultaya 150 âşık katılmıştır. Kurultay’ın açılış konuşmasını bestekar Seid Rüstemov yapmıştır. Rüstemov konuşmasında âşık sanatının halkın “ideya-bedii”terbiyesinde mühim bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Sonra söz alan Mirze İbrahimov “İşçilerin komünist terbiyesinde âşık sanatının rolü” üzerinde durmuştur. Ona göre “Âşık sanatı büyük sanattır, esasen realist sanattır, halka çok yakın ve doğmadır. Âşık edebiyatında zenginlere ve din görevlilerine nefreti ifade eden eserler çoktur.” İbrahimov’a göre Ekim İnkılabı sayesinde Azerbaycan halkı kendi tarihini, yeni devrini yaşamaya başladı. Bundan dolayı âşık sanatının karşısında yeni ufuklar açılmıştır.² Sözlerine şöyle devam eden İbrahimov: “Şimdi ülkemizde halk müziğinin yeri komünizm uğruna mücadele edenler sırasındadır. Âşıklara ilham veren esas mevzu Sovyet gerçekliğidir, komünizmi kuran Sovyet adamlarının her gün, her saat oluşturdukları yeniliklerdir.

¹ Âşıklar Kurultayına Hazırlık, Edebiyat ve İnceneset Gazetesi, 21 Mayıs 1960, No:22

² Âşıkların III. Kurultayı, Edebiyat ve İnceneset Gazetesi, Bakü, 6 Mayıs 1961, No:17

Komünizm cemiyeti kurucularının kahramanlığını terennüm etmek, halk şairlerimizin şerefli vazifesidir”³ demiştir.

H. Araslı ise sunduğu bildirisinde 1938 yılında yapılan ikinci âşıklar kurultayından sonra ülkede pek çok hadisenin olduğunu belirterek âşıkların bu yeni mevzular hakkında şiirler söylemeleri lüzumunu vurgulamıştır. Özellikle vatan mevzusunda yeni destanların olmadığını veya çok az olduğunu, derhal vatan sevgisini ihtiva eden yeni destanların oluşturulması gerektiğini, bunu yaparken de klasik âşıklık sanatından istifade edilmesinin lüzumunu belirtmiştir.⁴

Azerbaycan Halk Artisti Bülbül ise “Âşık Musikisi” üzerinde durmuştur. Ona göre genç âşıklar muhakkak musiki ilmini almalı ve bunu geliştirmelidirler. Opera sanatının gelişmesinde âşıklık geleneğinin de büyük bir rolü olduğunu söyleyen Bülbül “Aslı ile Kerem”, “Âşık Garib” gibi operaların âşıklık sanatı sayesinde vücuda geldiğini hatırlatmıştır.

M. H. Tehmasib ise “Sovyet Devri’nde Âşık Yaradıcılığı” isimli konuşmasında âşıkların eskimiş mevzularda şiir yazmalarını bırakarak günün mevzularına ilişkin şiir söylemelerini önerir. Ayrıca âşıkların halk şiiri şekillerinden bol istifade edemediklerini bunun için de klasik âşık edebiyatından yararlanmaları gerektiği üzerinde durmuştur.

Kurultaya katılan âşıklardan Hüseyin Cevan, Nabat Cavadova, İslam Yusufov, Mehmed Gehreman oğlu, Sevdalı Hasan, Âşık Şemşir, Pervane Hasan da âşık sanatı hakkında fikir bildirmişlerdir. Âşık Şemşir âşıkların sık sık bir araya gelerek birbirleriyle fikir alışverişi yapmaları gerektiğini dile getirmiştir. Şemşir bu konuda ilişkilerin zayıf olduğunu “Rayon(köy) medeni-maarif müesseselerinin âşıklarla alakası zayıftır. Halbuki bu müesseseler işçilere medeni hizmet için âşıklardan istifade etmelidir. Bazı gazete ve dergilerin de âşıklarla ilişkisi güzel değildir.” cümleleriyle dile getirir.

Kurultayda âşıklara sürekli kendilerini yenilemeleri, çağdaş mevzulara yönelmeleri telkin edilmiştir. Özellikle bazı âşıkların âşık musikisinin zengin ve rengarenk havalarından habersiz olduğu vurgulanmış en kısa süre içerisinde âşıkların bu havaları öğrenmeleri gerektiği belirtilmiştir. (Veliyev 1985:231)

Kurultaydan sonra Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi bir genelge yayınlar. Genelgede kurultayı değerlendiren komite, şunları söyler: “Azerbaycan Sovyet Hakimiyeti kurulduktan sonra yeni, yüksek bir inkişaf devrine adım atan âşık sanatı daima sosyalizm kuruculuğu işinde, kitleleri komünizm ruhunda terbiye olunması işinde sadakatle hizmet etmiştir. Büyük âşıkların Sovyet hakimiyeti, Komünist Partisi, beşeriyetin büyük dahisi Vladimir İliç Lenin hakkındaki şarkıları, Büyük Vatan Muharebesi kahramanlarının ve barış uğruna ateşli mücadelenin şerefine nağmeleri, dışarıda, emekte harikalar yaratan, halklar dostluğu bayrağını

³ Azerbaycan Âşıklarının Üçüncü Gurultayı, Komünist Gazetesi, Bakü, 30 Nisan 1961, No: 102

⁴ Âşıkların III. Gurultayı, Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, Bakü, 6 Mayıs 1961, No:17

yükselten Sovyet adamları hakkındaki şiirleri, ileriye doğru muzaffer yurdumuza büyük yardım göstermektedir. Partinin sadık yardımcıları olan âşıklar, bundan sonra da kendi şarkı ve şiirlerinde komünizmin şanlı kurucuları olan muasır adamlarımızı terennüm edecek, köy ve şehir işçilerini vatanımız adına, komünizm adına yeni emek yiğitlikleri göstermeye teşvik edecek, daima sanat seviyelerini yükselteceklerdir.”⁵

Gerek kurultaydan önce ve gerekse kurultaydan sonra alınan kararlar doğrultusunda 1960-80 yılları arasında Azerbaycan’da âşık edebiyatı ile ilgili kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Kitap düzeyinde yapılmış olan çalışmalardan bir kaçısı şunlardır: Azerbaycan Dastanları V cilt 1965-1970; Tahmasıb, Azerbaycan Halk Dastanları Orta asırlar 1972;E. Eldarova, Âşık sanatı Hakkında Oçerk 1962;M. İbrahimov, Âşık Poeziyasında Realizm 1965;Tufarganlı Abbas 1973; Âşık Ali 1975; Âşık Valeh 1970; Âşık Bilal 1963; Âşık Besti 1970; Âşık Hüseyin Şemkirli 1971; Âşık Hüseyin Bozalğanlı 1975; Mürsel Hekimov, Azerbaycan Klasik Âşık Yaradıcılığı 1982, vb.

Sovyetler Birliği Dönemi’nde gerek folklor ve gerekse âşık edebiyatı ile ilgili yapılan her çalışmaya müdahale edilmiş, “yayın politikaları ve yayımlanacak malzemenin niteliği gibi konularda merkezi yönetimin amaç, plan ve yöntemleri bu malzemenin ve folklor çalışmalarının istikametini tabi seyrenden oldukça uzaklaştırmıştır.” (Özkan 2007: 165). Bu müdahaleler neticesinde Rusya’da geleneksel folklor ürünlerini çağdaş konulara uyarlayarak bir çeşit yapay/taklidi (pseudo) folklor ortaya çıkmıştır. Bu işleri yaparken geleneksel folklor icracılarıyla da iş birliği yapılmıştır (Miller 1990:3).

1980’li yıllardan sonra ise gerek folklor gerekse âşık edebiyatı hakkında yapılan bilimsel çalışmalar dikkat çekicidir. Özellikle üniversitelerde yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri için ehemmiyetini göstermesi bakımından örnek verilebilecek çalışmalardır. Buna örnek olarak Paşa Efendiyev’in hazırladığı Ağdabanlı Âşık Gurabn isimli tezi verebiliriz.

1964 yılında Kruşçev’in görevden alınmasıyla başa geçen Brejnev, kültür politikalarında daha önceki dönemlere göre biraz daha esneklik göstermiştir. Bu dönemde din karşıtı propaganda devam etmesine rağmen, İslam’a ve onun kaidelerine hoşgörü veya ilgisizlik dikkat çeker.

Brejnev’in 1982 yılında ölümünden sonra yerine parti sekreteri olarak Yuri Andropov geçer (Kasım 1982). Kısa sürecek iktidarı döneminde Andropov’un önderliğinde Azerbaycan Komünist Partisi 1982 yılında Azerbaycan’da IV. Âşıklar Kurultayı düzenlenmesine ilişkin bir karar alır. Alınan bu karar doğrultusunda kurultayın toplanması, ancak Şubat 1984 tarihinde parti sekreteri olan Konstantin Çernenko zamanında gerçekleşir.

⁵ Azerbaycan Âşıqlarının Üçüncü Gurultayına, Edebiyat ve İnceneset Gazetesi, Bakü, 28 Nisan 1961 No: 16

IV. Âşıklar Kurultayı

IV. Âşıklar Kurultayı için Azerbaycan Komünist Partisi'nin 1982 yılında aldığı kararları, Komünist Partisi'nin âşık edebiyatı ve âşıklara karşı olan ilgisini göstermesi bakımından aynen veriyoruz:

“Azerbaycan Cumhuriyeti âşıklarının 1961’de yapılan üçüncü kurultayından sonraki devir, musikili poetik halk yaratıcılığının meşhur türlerinden biri olan âşık yaratıcılığının daha da inkişaf etmesi ile diğerlerinden ayrılır.

Bu yıllar arzında âşıkların sanat ve ifacılık mahareti yükselmiş, yeni âşık birlikleri oluşturulmuş ve onlar büyük şöhret kazanmışlardır. Âşıklar, arzularının ilhamlı yaratıcılığı ile Sovyet adamlarının emek başarılarını, SSCB halklarının dostluğunu ve kardeşliğini terennüm ediyor, işçiler komünist terbiyesi işine faal katılıyorlar.

Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi toplanmış, tecrübeyi umumileştirmek, âşık sanatının gelecek inkişaf yollarını muayyenleştirmek, ahalinin geniş kütelleri arasında âşık yaratıcılığını tebliğ etmek ve meşhurlaştırmak maksadıyla 1982 yılı Kasımında Azerbaycan âşıklarının dördüncü kurultayını çağırarak hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin, Medeniyet Nazırlığı'nın, Yazarlar Birliği'nin ve Bestekarlar Birliği'nin teklifini kabul etmiştir.

Kurultayı hazırlayan ve icra eden teşkilat komitesi tasdik edilmiştir. Komiteye ilim adamları, güzel sanatlarla uğraşanlar, edebiyatçılar, âşıklar dahildirler.

Azerbaycan Medeniyet Nazırlığı'na, İlimler Akademisi'ne, Yazarlar Birliği'ne ve Bestekarlar Birliği'ne vazife verilmiştir ki Azerbaycan'da âşıklar cemiyeti yaratılması meselesini öğrensinler.

Devlet Neşrkom'una teklif edilmiştir ki, Azerbaycan İlimler Akademisi ve Medeniyet Nazırlığı ile birlikte âşık sanatının teşekkülü ve inkişafı hakkında Azerbaycan ve Rus dillerinde kitap hazırlayıp Âşıklar Kurultayı'na dek yetiştirilsin.

Devlet Kinematografiya Komitesi, Medeniyet Nazırlığı, Yazarlar ve Bestekarlar Birliği birlikte âşık sanatının inkişafından bahseden iki hisselik sanatlı film yaratmalıdırlar.

Devlet Televizyonu ve Radyo Verilişleri Komitesi'ne, Azerbaycan gazetelerinin, edebi-bedii neşirlerin redaksiyonlarına teklif edilmiştir ki, Azerbaycan'da âşık sanatının inkişafına hasrolunan oluşumlar teşkil etsinler, makaleler ve materyaller yayınlasınlar.

Azerbaycan Medeniyet Nazırlığı'na, Yazarlar Birliği'ne ve Bestekarlar Birliği'ne vazife verilmiştir:

Üç yılda bir âşık sanatı festivali ile vatan, parti, Sovyet adamlarının kahramancasına emeği, halklar dostluğu ve kardeşliği hakkında âşık mahnılarının müsabakası yapılsın. İstidatlı âşıkların ortaya çıkarılması ve en istidatlı genç âşıklar arasından âşıklar hazırlanması için lazım şartları oluştursunlar, âşıkların repertuarlarının ideya-bedii seviyesinin, onların sanat ve ifacılık maharetinin yükselmesine yardım etsinler;

STALİN SONRASI AZERBAJCAN’DA ÂŞİK EDEBİYATI VE ÂŞİK KURULTAYLARI

Âşık sanatını geniş tebliğ etsinler, işçilerin beynelmilel, ideya estetik terbiyesi işinde onların vatandaşlık hislerinin, yüksek manevi keyfiyetlerinin, faal hayat mevzularının formallaştırılması işinde âşık sanatından daha faal istifade etsinler;

Âşık mahnılarının ve havalarının, hususen muasır âşık sanatının en güzel örneklerinin gramofon plaklarına ve ses kayıt cihazlarına alınması işini yapsınlar, meşhur âşık birliklerini ve ifacıları, Azerbaycan’ın büyük edebiyat ve güzel sanatlarla uğraşanları bu işe daha yakından celp etsinler.”⁶

Bu kararlardan, sadece Komünist Partisi’nin âşık sanatına değer vermediğini aynı zamanda âşıkların alenen komünist propagandası yapmaya çağırıldığını ve bunu yaparken de konuyla ilgili ülkenin bütün kurum ve kuruluşlarının bu işe seferber olmaları gerektiğini anlıyoruz.

Azerbaycan Komünist Partisi’nin aldığı bu kararlardan bir yıl sonra Azerbaycan Medeniyet Bakanlığı bünyesinde Azerbaycan Âşıklar Birliği kurulmuş ve başına Hüseyin Arif getirilmiştir. Bu birlik derhal faaliyetlere başlamış, özellikle yaşayan âşıklarla yakından ilgilenmiş ve bu sahada yetenekli âşıkları gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. 1984 yılında Âşıklar Birliği bünyesinde Narınç Hatun başkanlığında “Âşık Peri Meclisi” kurulmuştur. Tamamen kadın âşıklardan kurulan bu meclis sayesinde Azerbaycan âşık edebiyatı büyük gelişme göstermiştir. Bu meclis hakkında Narınç Hatun şunları söyler: “Bu gün âşık peri meclisinin kırka yakın üyesi vardır. Ev kadını, talebe, kolhozcu, muallim ve başka sanat sahibi olan bu yetenekli kadınlar kendi yüreklerinin ateşini âşık sanatından esirgemiyorlar. Onlar tez tez halk karşısında söylüyorlar, âşık sanatını halkımıza sevdireyorlar.”⁷

Âşıklar Birliği Başkanı Hüseyin Arif, yapılacak olan dördüncü âşıklar kurultayının kazanımları hakkında: “IV. Kurultayın çağırılması âşık sanatına, onun inkişafına, muasır seviyeye yükselmesine imkan verecek, bu ulu sanata bir gençlik, yenilik, tazelik daha muasır ruh getirecektir. Kitlelerin içtimai şuurunun inkişafında, ideoloji terbiyesinde âşıklar büyük güçtür.”⁸ demektedir.

Parti kararlarının alınmasından hemen sonra ülkenin birçok musiki okulunda saz subeleri açılmış, âşıklar toplantıları düzenlenmiştir. Yine âşık sanatıyla ilgili pek çok kitap ya basılmış ya da baskıya hazır hale getirilmiştir. Bunlara örnek olarak E. Eldarova’nın “Âşık Musikisi”, O. Efendiyev’in “Âşık Sanatının Estetik Problemleri”, Mürsel Hekimov’un “Âşık Şiirlerinin Şeklî Hususiyetleri”, “Sarı Âşık”, “Ağ Âşık” gibi büyük âşıkların şiir kitaplarının basım aşamasına getirilmesini gösterebiliriz.⁹

⁶ Azerbaycan Komünist Partisi’nin IV. Âşıklar Kurultayı ile ilgili aldığı bu kararlar Azerbaycan’ın çeşitli yayın organlarında neşredilmiştir. Biz de bu kararları “Edebiyat ve İnce Senet” gazetesinin 5 Şubat 1982 tarihli sayısından aktardık.

⁷ Narınç Hatun, Âşık Peri Meclisi, Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, 13 Eylül 1985, No: 37

⁸ Hüseyin Arif: “El Serveti”, Komünist Gazetesi, 25 Şubat 1983, No:49

⁹ Hüseyin Arif: a.g.m

Kurultay 19 Mart 1984 tarihinde toplanmıştır. Kurultaya Azerbaycan, Gürcüstan ve Ermenistan'dan yaklaşık 300 âşık katılmıştır. Kurultayın açılışını Mirze İbrahimov yapmış ve kurultay Âşıklar Birliği Başkanı Hüseyin Arif ve diğer araştırmacıların sunduğu bildirimlerle devam etmiştir.

Kurultayın sonunda Âşıklar Birliği'nin idare heyeti seçilmiş, Azerbaycan âşıkları tek bir teşkilatta birleştirilmiştir. Kurultayın aldığı karara göre bazı bölgelerde olan musiki okullarının nezdinde âşık musikisi grupları oluşturulacak ve bu gruplara büyük âşıkların adları verilecek ve her yıl 19 Mart günü Azerbaycan'da "Saz ve Söz" bayramı yapılacaktır. (Veliyev 1985 :232)

Düzenlenen son kurultaydan bir yıl sonra (Mart 1985) parti sekreterliğine Gorbaçov getirilir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü engellemek için Marksist ve Leninist çizgiye aykırı olmasına bakmayarak ülkede yenilikler ve reformlar yapmaya çalışır fakat ülkenin çöküşünü engelleyemez.

Gorbaçov döneminde milli kimlikleri ön plana çıkaran yayınlarda bir artış görülür. Merkezi hükümetin folklor ve onun toplanmasına ilişkin görüşü değişmemiş ve folklorun toplanması ve neşri konusunda yardımları sürmüştür. Gorbaçov döneminde görülen serbestliği Azerbaycan Komünist Partisi'nin 1990 yılında folklorun toplanması ve önemi hakkında aldığı kararda görmekteyiz. Kararda şöyle denilmektedir: "Azerbaycan halkının milli benlik şuurunun yükseldiği, onun hukuklarının sağlamlaştığı bir devirde folklor sahasında ilmi arayışlar, folklorun geniş tebliği hususi aktüellik kesb ediyor."¹⁰

Alınan kararda Azerbaycan İlimler Akademisi'nin folklor şurasını toplaması ve bu akademinin bütün folklor ürünlerinin ilmi olarak incelenmesi işine rehberlik etmesi istenmiştir. Yine karara göre Edebiyat Enstitüsü bünyesinde bir "Folklor Bölümü" oluşturulması uygun görülmüştür. Bu zamana kadar toplanmış folklor ürünlerinin bir arada bulundurulması için "Azerbaycan Folklor Evi" kurulması gerektiği de karara bağlanmıştır.

Azerbaycan âşık şiirine ve şiirdeki mevzulara örnek amacıyla birkaç şiiri aşağıya aldık.

Âşık Behmen (1901-1977)

Can Partiya

Adın böyük gehremandır

Yaşa yaşa can partiya

Sulhu möhkem sahlایandır

Yaşa yaşa can partiya

Böyük kahraman partiya

Lenin goydu sene adı

Çetinlikde çoh sınıandı,

Kommünizmin ey üstadı

¹⁰ Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Kararı, Komünist Gazetesi, 30 Eylül 1990, No:226

STALİN SONRASI AZERBAIJAN'DA ÂŞİK EDEBİYATI VE ÂŞİK KURULTAYLARI

*Yaşa yaşa can partiya
Böyük gehraman partiya*

*Sensen bu dünya rehberi
Gösteribsen çox hüneri,
Halgın dilinin ezberi
Yaşa yaşa can partiya,
Böyük gehreman partiya*

*Göyçelidir âşığı Behmen
Bağlayıb şanına dastan
Bu dünyada sen her zaman
Yaşa yaşa can partiya,
Böyük gehreman partiya¹¹*

Âşık Penah (1926-1978)

Rus Halgı

*Tarihlerde şöreti var
Reşadətli Rus halgının
Adı gezir diyar diyar
Cesaretli Rus halgının*

*Yer üzünü tutub sesi
Gelebedir her negmesi,
Var Lenin tek yetirmesi
Necabetli Rus halgının¹²*

Âşık Şemşir (1893-1980)

Şemşir'in Ekim İnkılabının ellinci yıl dönümü dolayısıyla 1967 de söylediği şiir.

Gelir

*Bir söz deyim şirin, manası derin
Görün hoşunuza alemi gelir
Bu elli illiyi Oktyabrın
Ellerin en büyük bayramı gelir*

*Feslinde mehebbet, hüsnünde vürag,
Dahiden min bahar galmış yadigar
Lenin'den ders alan iyirmialtılar
Size ehtirama el hamı gelir*

*Şemşir güzel ruzigara bahanda
Firavan görünür hara bahanda
Ölkemize düz ilgara bahanda*

¹¹ Halgın Söz Hezinesi, Bakü 1985, s.261

¹² Halgın Söz Hezinesi, Bakü 1985, s.265

Yazmağa şairin ilhamı gelir. (Şemşir 1970: 25)

Sonuç

Azerbaycan'da âşık edebiyatı Sovyetler Birliği Dönemi'nde büyük bir gelişme göstermiştir. Gelişme göstermesinin sebebi ise merkezi hükümetlerin folklorla, özellikle âşıklara karşı yakın ilgi göstermeleriyle açıklanabilir. Çünkü âşıklar komünizmi yaymak, komünist liderleri övmek için hususi olarak hükümetler tarafından görevlendirilmiş hatta “partinin sadık yardımcıları” olarak telakki edilmiştir. Yukarıdaki şiirlerde de görüldüğü gibi bu dönem şiirlerinin temalarını Lenin, Stalin, Komünist Partisi, emek, kolhoz, sovhöz gibi konular oluşturmaktadır.

Hiçbir çağda âşıklar Sovyet Rusya'da olduğu kadar hükümet tarafından desteklenmemiştir. Bütün bu desteklere rağmen Sovyet devrinde, başta Azerbaycan'da, üstat âşık kabul edilen Âşık Elesker, Hasta Kasım, Âşık Ali seviyesinde âşık yetişmemiştir. Birkaç âşık istisna, Sovyet Devri Azerbaycan âşıklarının işlediği konular ve şiirlerindeki hayal dünyaları sınırlı kalmış, çoğunun ismi çoktan unutulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ve özellikle de Âşıklar Birliği Başkanı Hüseyin Arif'in ölümünden sonra Azerbaycan'da âşıklık sanatı kan kaybetmeye başlamış ve son zamanlarda birkaç aşığın çabalarıyla bu gelenek hayatta kalma mücadelesine devam etmeye çalışmaktadır. 70 yıl bir tebligatçı olarak görülen âşıklara artık gerçek değerlerini, kimliklerini verme zamanı gelmiştir. Henüz hayatta olan birkaç aşığa ve ozanlardan, Korkut Ata'dan miras kalan bu geleneğe sahip çıkılması dileğiyle...

Kaynaklar

AKMAN, Eyüp (2005) *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)*, Gazi Üniversitesi SBE yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.

ARIF, Hüseyin (1983) “El Serveti”, **Komünist Gazetesi**, 25 Şubat 1983, No:49.

EFENDİYEV, Paşa (1985) *Azerbaycan Folklorşinashğı (1940-1960'lı Yıllar)*, Bakü.

Halgın Söz Hezinesi, (1985) Bakü.

LENİN, V. İ. (1968) *Sanat ve Edebiyat*, (Çev: Şerif Hulusi), İstanbul.

MİLLER, J. Frank (1990) *Folklor For Stalin Russian Folklore and Pseudofolklore of the Stalin Era*, London.

NAMAZOV, Ğara (1968) “İngilabdan Sonra Âşığ Yaradıcılığına Münasebet”, *Tedgigler III*, Bakü

NARINÇ, Hatun (1985) “Âşığ Peri Meclisi”, **Edebiyat ve İncesenet Gazetesi**, 13 Eylül 1985, No: 37.

ÖZKAN, İsa (2007) *Bengü İzler*, Ankara

ŞEMŞİR (1970) *Goşmalar*, Bakü

VELİYEV, Vagif (1985) *Azerbaycan Folkloru*, Bakü

STALİN SONRASI AZERBAJCAN'DA ÂŞİK EDEBİYATI VE ÂŞİK KURULTAYLARI

YALÇINKAYA, Alaeddin (1999) *Yetmiş Yıllık Kriz, Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri*, İstanbul.

Gazeteler

Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, Bakü, 6 Mayıs 1961, No:17, Bakü

Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, Bakü, 6 Mayıs 1961, No:17,Bakü

Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, 13 Eylül 1985, No: 37,Bakü

Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, 21 Mayıs 1960, No:22,Bakü

Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, Bakü, 28 Nisan 1961 No: 16,Bakü

Komünist Gazetesi, Bakü, 30 Nisan 1961, No: 102,Bakü

Komünist Gazetesi, 25 Şubat 1983, No:49,Bakü

Komünist Gazetesi, 30 Eylül 1990, No:226,Bakü